

Marta Ābula
Latvijas Universitāte, Latvija

PRASĪBAS NODROŠINĀJUMA REGULĒJUMS STARPTAUTISKOS ŠĶĪRĒJTIESAS PROCESOS

Abstract

Regulation of provisional measures in international arbitration.

This paper will address the issue of interim measures in international commercial Arbitration. Due to the complexity and extent of such subject, it is important to outline from the outset the approach to be taken.

Accordingly, this paper will focus on three main issues regarding interim measures, notably those demanding a clear legislative framework:

1. The possibility of arbitral tribunals ordering interim measures;
2. The relation between state courts and tribunals.
3. Enforceability of arbitral provisional measures.

This paper sought to address some questions that have not deserved much attention from Latvian commentators, mainly due to the fact that Latvia can not be considered as a relevant venue for international arbitrations, in a moment when the need for change or amendments to the actual legislative framework is undeniable.

Atsēgas vārdi: starptautiskā šķīrējtiesa, prasības nodrošinājums, starptautiskas šķīrējtiesas lēmuma izpilde.

Ievads

Attīstoties starptautiskajai tirdzniecībai, starptautiskās šķīrējtiesas pēdējos gados ir piedzīvojušas strauju attīstību vairāku iemeslu dēļ. Vispārējo jurisdikciju tiesas nav pietiekami efektīvas, lai risinātu starptautiska rakstura komerciālus strīdus, turpretī šķīrējtiesas ir veidotas tādējādi, lai būtu piemērotas izšķirt komerciāla rakstura strīdus starp pusēm, kas pārstāv dažādas valstis.

Tādi starptautisko tiesību instrumenti kā 1985.gada 10.jūnija Ņujorkas Konvencija par starptautiskās arbitrāžas lēmumu atzīšanu un izpildīšanu (turpmāk „Ņujorkas konvencija”) un ANO 1985.gada UNCITRAL Starptautiskās šķīrējtiesas parauglikums (turpmāk „UNCITRAL Parauglikums”) ir veicinājuši starptautisko šķīrējtiesu sekmīgu attīstību visā pasaulē. Tomēr, neskatoties uz vispārēju starptautisko šķīrējtiesu progresu, prasības nodrošinājuma regulējums starptautiskos šķīrējtiesas procesos joprojām nav līdz galam atrisināts, lai padarītu strīdu izskatīšanu šķīrējtiesās vēl pievilcīgāku.

Prasības nodrošinājuma mērķis ir garantēt reālu galējā sprieduma izpildi, lai šķīrējtiesas process rezultātā nekļūtu bezjēdzīgs.

Būtiski prasības nodrošinājuma institūta loma ir augusi globalizācijas ietekmē, kad naudas līdzekļus ir ar vien vieglāk pārvietot, tādējādi apgrūtinot izsekošanu tiem un mazinot šķīrējtiesas iznākuma paredzamību.

Kopumā prasības nodrošinājuma institūts tieši starptautiskos šķīrējtiesas procesos kļūst par izšķirošu, lai starptautiskās šķīrējtiesas saglabātu savu efektivitāti un piemērotību starptautiskās biznesa vides prasībām.

1. Šķīrējtiesnešu kompetences problemātika lēmumu pieņemšanā par prasības nodrošināšanu.

Pārsvarā starptautisko šķīrējtiesas procesu regulējošie noteikumi paredz, ka vispārējās jurisdikcijas tiesām un šķīrējtiesām ir konkurējoša jurisdikcija lēmumu pieņemšanā par prasības nodrošināšanu starptautiskā šķīrējtiesas procesā. Tomēr dažādu valstu tiesību sistēmās pastāv atšķirīga pieeja, kad un kādā mērā katra no institūcijām tiek izmantota. (Moses 2008: 101)

Kopumā šķīrējtiesnešu tiesības pieņemt lēmumu par prasības nodrošināšanu lielā mērā ir atkarīgas no valsts nacionālās tiesību sistēmas, starptautiskām konvencijām, līguma starp procesā iesaistītajām pusēm un šī līguma regulējošiem likumiem. (Born 1994: 756)

Šobrīd arvien vairāk tiek atzīts, ka šķīrējtiesnešiem ir tiesības pieņemt lēmumu par prasības nodrošināšanu starptautiskā šķīrējtiesas procesā. Vēl jo vairāk, tiek atzīts, ka šķīrējtiesa ir vispiemērotākā institūcija lēmuma pieņemšanai par prasības nodrošināšanu starptautiskā šķīrējtiesas procesā. (Yesilirmak 2005: 49)

Ir vairāki argumenti par labu tam, ka tieši šķīrējtiesas ir vispiemērotākā vieta, kur pieņemt lēmumu par prasības nodrošināšanu. Šādi tiek saglabāta procesa konfidencialitāte, kam bieži vien ir izšķiroša nozīme pušu savstarpējās komerciālajās attiecībās. Turklāt šķīrējtiesneši vislabāk pārzina konkrētās lietas faktisko apstākļus pēc būtības, lai pieņemtu šādu lēmumu, un nepieļautu prasības nodrošinājuma institūtu negodprātīgu izmantošanu. Nedrīkst ignorēt faktu, ka puses uzticas šķīrējtiesai, ja nodevušas tai izskatīt konkrēto šķīrējtiesu, tādējādi nav pamata apšaubīt, ka tās neuzticētos tai pieņemt pagaidu lēmumu attiecībā uz prasības nodrošinājumu.

Zinātniskajā juridiskajā literatūrā tiek pausts viedoklis, ka pušu autonomijas principam jābūt noteicošajam, izlemjot jautājumu par piemērotāko institūciju lēmuma pieņemšanai par prasības nodrošināšanu. (Drahozal 2003: 178 – 189) Šāda pieeja ir uzskatāma par vispareizāko, kad vien šķīrējtiesas procesā iesaistītās puses var brīvi izvēlēties starp divām jurisdikcijām (vispārējās jurisdikcijas tiesas un šķīrējtiesas). Tomēr nevienprātība veidojas gadījumos, kad likumdošana tieši un precīzi neparedz šādas tiesības šķīrējtiesnešiem. Šāds neskaidrs regulējums nelabvēlīgi ietekmē starptautiskos šķīrējtiesu procesus. Par efektīvāko risinājumu tiek uzskatīta kompetences sadalījums starp vispārējās jurisdikcijas tiesām un starptautiskām šķīrējtiesām.

2. Vispārējo jurisdikciju tiesu loma lēmuma pieņemšanā par prasības nodrošināšanu starptautiskā šķīrējtiesas procesā

Dalīta kompetence jeb konkurējošā kompetence starp vispārējās jurisdikcijas tiesām un šķīrējtiesām attiecībā uz lēmumu pieņemšanu par prasības nodrošināšanu šķīrējtiesas procesā var tikt organizēta divos dažādos veidos. (Schaefer 1998)

Pirmkārt, piešķirot šķīrējtiesas procesā iesaistītajām pusēm tiesības izvēlēties lūgt prasību nodrošināt šķīrējtiesai vai vispārējās jurisdikcijas tiesai. Šādu regulējumu paredz UNCITRAL Parauglikums, kura regulējumu ir pārņēmušas vairākas Rietumeiropas valstis, piemēram, Vācija, Šveice u.c., respektējot pušu autonomijas principu.

Otrkārt, piešķirot vispārējās jurisdikcijas tiesām tiesības pieņemt lēmumu par prasības nodrošināšanu šķīrējtiesas procesā tikai gadījumā, ja puses šķīrējtiesai nav piešķirušas šādu tiesību un ja šķīrējtiesa nespēj darboties efektīvi konkrētajā situācijā. Tomēr šajā gadījumā ierobežojums varētu būt nepieciešamība prasītājam pierādīt, ka vispārējās jurisdikcijas tiesa konkrētajā situācijā būtu efektīvāks instruments prasības nodrošināšanai. Praksē varētu pastāvēt ļoti daudzpusēja pieeja šādu lūgumu izvērtēšanai, iespējams radot neskaidru un neparedzamu praksi.

Pēc autora domām, Latvijas situācijai piemērotāks būtu pirmais variants, jo tas ir visatbilstošākais pušu autonomijas principam, izvēloties pakļaut strīdu šķīrējtiesas procesam, tādējādi prasītājam pašam tiktu dotas izvēles iespējas attiecībā uz to, kur lūgt nodrošināt prasību – šķīrējtiesā vai vispārējās jurisdikcijas tiesā. Tomēr, pastāvot šādam regulējumam, likumdevējam ir jānodrošina, ka negodprātīgai pusei nebūs iespējam izvairīties no šķīrējtiesas procesa, vēršoties ar lūgumu vispārējās jurisdikcijas tiesā, nosakot soda veidus par šādu rīcību vai paredzot pienākumu nekavējoties ziņot šķīrējtiesai par lūgumu nodrošināt prasību vispārējās jurisdikcijas tiesā.

Šādam regulējuma būtu jānodrošina, ka tiklīdz prasītājs pieņems lēmumu par to, vai lūgt prasības nodrošinājumu vispārējās jurisdikcijas tiesā vai šķīrējtiesā, puses brīvi varēs turpināt iesāktos strīdus izskatīšanas procedūru.

Turklāt jāņem vērā, ka viena no priekšrocībām, ko piedāvā šķīrējtiesas ir konfidencialitāte. Līdz ar to regulējums, kas paredz tiesības tikai vispārējās jurisdikcijas tiesām pieņemt lēmumu par prasības nodrošināšanu starptautiskajā šķīrējtiesas procesā, apdraud šo konfidencialitātes principu.

Kopumā dalītai kompetencei ir jāizpaužas kā sadarbībai starp vispārējās jurisdikcijas tiesu un starptautisko šķīrējtiesu. Tā nedrīkst būt vienkārši vispārējo jurisdikcijas tiesu kontrole. Sadarbība nozīmē vispārējās jurisdikcijas iesaistīšanos tikai tik tālu, cik tas garantē starptautiskas šķīrējtiesas efektivitāti. Tādējādi vispārējā jurisdikcijas tiesa var iesaistīties starptautiskas

šķīrējtiesas lēmuma par prasības nodrošināšanu pieņemšanas procesā tikai, lai nodrošinātu steidzamību, kad to prasa konkrēti lietas apstākļi, vai pašai šķīrējtiesai nav iespēja pieņemt šādu lēmumu.

3. Starptautiskas šķīrējtiesas lēmuma par prasības nodrošināšanu izpilde

Nodot strīdu izskatīšanu starptautiskai šķīrējtiesai ir pušu brīva izvēle un ir balstīta uz līgumu, kas noslēgts starp šīm pusēm. Līdz ar to lēmuma par prasības nodrošināšanas izpildi, pirmkārt, jau balstās uz labas gribas un brīvprātības principu. Problēmas rodas tikai gadījumos, kad puses atsakās pakļauties šādam šķīrējtiesas lēmumam. Šādos gadījumos šķīrējtiesām ir nepieciešama vispārējo jurisdikciju tiesu palīdzība, lai tiktu panākta lēmuma izpilde.

Dažu valstu nacionālā likumdošana pieļauj starptautisku šķīrējtiesu lēmumu nodrošināt prasību izpildi ar vispārējās jurisdikcijas tiesas palīdzību tās teritorijā, pat ja šķīrējtiesas lēmums ir pieņemts citā valstī. Šāds regulējums ir, piemēram, Austrālijā. Šāds regulējums tomēr nav izplatīts, tādējādi tiek radītas neskaidrības attiecībā uz šķīrējtiesas lēmumu nodrošināt prasību izpildi starptautiskā kontekstā. (Yesilirmak 2005: 259)

Daudzās valstīs regulējums attiecībā uz šķīrējtiesas lēmumu nodrošināt prasību izpildi, kas pieņemts ārpus šīs valsts joprojām ir sarežģīts un neparedzams. Tā, piemēram, Portugāles likumdošana tieši šo jautājumu neregulē. Tomēr no tās likumdošanas izriet, ka šādu lēmumu izpildei iepriekš ir nepieciešama šī lēmuma atzīšana, kam iespējams sekot šāda lēmuma izpilde saskaņā ar vispārējās jurisdikcijas tiesas lēmumu. Autore secina, ka Portugāles likumdošana pieprasa dubultu šķīrējtiesas lēmuma nodrošināt prasību pārbaudi līdz tā galējai izpildei, tādējādi šo procesu kavējot un neatvieglējot starptautisko šķīrējtiesu tiesību interesēs.

Regulējums Latvijā arī ir nepilnīgs un rada pietiekami daudz neskaidrības, lai tiktu uzskatīts par optimālu un efektīvu.

Kopumā, valstu nacionālā likumdošana ir ļoti atšķirīga attiecībā uz ārvalstu šķīrējtiesu lēmumu nodrošināt prasību izpildi, tādējādi padarot šo procesu nepārredzamu un neefektīvu, traucējot starptautisko šķīrējtiesu darbības attīstību.

Ārvalstu šķīrējtiesas lēmumu nodrošināt prasību izpildi var atvieglot un veicināt valstu savstarpējie līgumi. Starpvalstu līgums, kas pieļauj ārvalstu šķīrējtiesas pieņemta lēmuma nodrošināt prasību izpildi ir noslēgts, piemēram, starp Azerbaidžānu, Gruziju un Turciju. (Yesilirmak 2005: 259) Tomēr šādu līgumu nav daudz, kā arī nav neviena dokumenta, kas apvienotu vairākas valstis un garantētu ārvalstu šķīrējtiesu lēmumu nodrošināt prasību izpildi citas valsts teritorijā. Šajā kontekstā ir nepieciešama Ņujorkas konvencijas un UNCITRAL parauglikuma analīze, lai konkrētais jautājums būtu labāk izprotams.

Zinātniskajā literatūrā asas diskusijas ir par 1958.gada Ņujorkas Konvencijas piemērošanu attiecībā uz šķīrējtiesas lēmumiem par prasības nodrošināšanu.

Daudzi autori pārstāv viedokli, ka šķīrējtiesas lēmums nodrošināt prasību nav uzskatāms par šķīrējtiesas spriedumu Ņujorkas Konvencijas kontekstā. Šķīrējtiesas lēmums par prasības nodrošināšanu nevar tikt pielīdzināts galējam un saistošam šķīrējtiesas spriedumam, kas ir regulēts Ņujorkas konvencijā.(Karrer 2000: 108) (Carlevaris 2007: 19-20)

Tik pat liela daļa ekspertu uzskata, ka šķīrējtiesas lēmumi nodrošināt prasību ir uzskatāmi par šķīrējtiesas spriedumu Ņujorkas Konvencijas izpratnē un tādējādi ir izpildāmi un atzīstami saskaņā ar konvenciju.(Kojovic 2001)

Vienprātības trūkums šajā jautājumā norāda uz nepieciešamību veidot pārskatāmu mehānismu, uz kuru starptautiskajā šķīrējtiesas procesā iesaistītās puses varētu paļauties, lai atzītu un izpildītu šķīrējtiesas lēmumus par prasības nodrošināšanu.

Dažādie valstu mēģinājumi regulēt ārvalstu šķīrējtiesas lēmumu nodrošināt prasību izpildi pievērsa ANO Starptautiskās tirdzniecības likumdošanas komisijas uzmanību.

Jautājumu par šķīrējtiesas lēmumu nodrošināt prasību izpildi mēģināja risināt 2006.gadā, papildinot UNCITRAL Parauglikumu ar normām, kas paredz šķīrējtiesas lēmumu par prasības nodrošināšanu atzīšanu un izpildi. Ar šiem grozījumiem 17.panta I daļā tika noteikti arī papildus apstākļi, pie kuriem var noraidīt lēmuma par prasības nodrošināšanu izpildi, kas lielā mērā atbilst Ņujorkas Konvencijas regulējumam.

Lai gan UNCITRAL Parauglikums tiek uzskatīts par piemēru nacionālo likumu izstrādei, lai nodrošinātu to harmonisku attīstību, tomēr ar šo regulējumu nav pietiekami, lai padarītu prasības nodrošinājuma institūtu starptautiskos šķīrējtiesas procesos progresīvu un efektīvu. Kaut vai tā iemesla dēļ, ka daudzas valstis to nav inkorporējušas savā nacionālajā normatīvajā bāzē, to skaitā arī Latvija. Turklāt UNCITRAL Parauglikums neatrisina ārvalstu šķīrējtiesas lēmumu nodrošināt prasību dubultās pārbaudes problēmu, tādējādi ignorējot prasības nodrošinājuma institūta pamatīpašības. Turklāt, papildinot apstākļus, pie kuriem var noraidīt lēmuma par prasības nodrošināšanu izpildi, vēl vairāk tiek kavēta efektīva izpilde tieši ārvalstu šķīrējtiesas lēmumiem par prasības nodrošināšanu.

Kopumā, efektīva harmonizācija starp valstīm šķīrējtiesas lēmumu nodrošināt prasību izpildes jautājumā var tikt panākta vienīgi papildinot Ņujorkas konvenciju ar protokolu, kas būtu adresēts konkrētajai problēmsituācijai, ievērojot prasības nodrošinājuma institūta īpašības un mērķi.

Secinājumi

Ņemot vērā pētījuma gaitā gūtās atziņas, autore atzīst, ka ir nepieciešams harmonizēt šķīrējtiesu regulējumu attiecībā uz prasības nodrošinājuma institūtu. Lai tiktu saglabāta šķīrējtiesu efektivitāte ir nepieciešams ieviest ātru un skaidru mehānismu ārvalstu šķīrējtiesas lēmumu par prasības nodrošināšanas atzīšanu un izpildi, papildinot atsevišķi ar protokolu Ņujorkas Konvenciju, ievērojot prasības nodrošinājuma institūta īpašības un mērķi.

Bibliogrāfija

1. Born G.B. (1994) *International Commercial Arbitration in the United States*. Commentary & Materials.
2. Carlevaris A. (2007) *The enforcement of interim measures. International measures in international commercial arbitration*. Association of International Arbitration.
3. Drahozal C. (2003) *Party Autonomy and Interim Measures in International Commercial Arbitration*. ICC Congress Series, Nr.11. Kluwer law international.
4. Karrer P. (2000) *Interim measures issued by arbitral tribunals and the courts: Less theory, please*. In *International arbitration and the courts: The never ending story*, Ed. Albert Jan Van Der Berg. . ICC Congress Series Nr. 10. Kluwer law international.
5. Kojovic T. (2001) *Court enforcement of arbitral decisions on provisional relief – How final is provisional?* Journal of International arbitration, Vol. 18, Nr.5.
6. Moses M.L. (2008) *The Principles and Practice of International Commercial Arbitration*. Cambridge University Press.
7. Schaefer J. K. (1998) *New solutions for interim measures of protection in international commercial arbitration: English, German and Hong Kong law compared*. Electronic Journal of Comparative Law.
8. Yesilirmak A. (2005) *Provisional measures in international commercial arbitration*. Hague, Kluwerlaw.